

EGY „NYOMTATOTT ROAD-MOVIE” TANULSÁGAI

„A dammerung egy olyan pillanat./ amikor az ember átmenetileg
megvakul./
mert vagy éles fény világít a szemébe./ vagy elsötétül körülötte
minden.”

(Fenyvesi Ottó> Grateful Dead: Cold, Rain And Snow)

A cím idézőjeles része utalás a Magyar Nemzet 2022. 10. 20-i számában Hegyi Zoltán rövid recenziójára, melyben egy különleges balkáni útikönyvre hívja fel a figyelmet: a bácskai származású, de Vukovár ostromakor, 1991-ben Veszprémbe áttelepült, ma már József Attila-díjas költő, lapszerkesztő, képzőművész Fenyvesi Ottó *Mély vizek, magas hegyek* c. fotókkal illusztrált, történelmi tanulságokat bőségesen tartalmazó, tavaly megjelent könyvére. S ha már Fenyvesi, akkor meg kell adnunk a könyv címének eredetét: a *River Deep, Mountain High* c. dal fordításáról van szó, a 15 évig újvidéki rádiós lemezlovas számtalanszor leadta műsoraiban. (127); és a könyvének ritmikusan visszatérő sorai: „az élet egy road-movie, maga a csoda” megadja a kötet alaphangulatát, tónusát.

A mottó pedig a Jelenkor 2022. szeptemberi számából való, melyben Fenyvesi több rock-számot – a tőle megszokott stílusban és hosszúvers formában – dolgozott fel *Blues egy esős nap hajnalán* összefoglaló címmel. A mottóvá emelt idézet az útikönyvre nézve jelképesnek tekinthető, rájátszás magára az utazásra : dammerungok /hajnalok és naplementék ritmikus ismétlődésére/, a fényre és a sötétségre, az életre és a halálra, a békére és a háborúra, a balkáni viharos történelmi múlt megannyi szívszorító eseményére, melyeket az utazók együttesen idézhettek meg ezen a 2018-as közös kiránduláson. A dammerung szóhasználat utólag még mélyebb értelmet nyert, mivel a hat fős csapatból (Fenyvesi és barátai: Porga Gyula veszprémi polgármester, Gégé=Gáspár Gábor az egyik fotós, Kovács Endre fotóművész, Molnár Sándor antikvárius és Korbély Barnabás geológus) kettőjüknek már csak in memoriam adhatunk tisztességet, mivel Kovács Endre 2020-ban, Molnár Sándor 2022-ben fejezte be földi pályafutását. De amint egy másik Fenyvesi vers záró sorai vallják: „Semmi sem érhet/ véget. A homályt aranyra cseréli a táj”. /*Jesus and Mary Chain: Nine Million Rainy Days*/. A dammerung a maga színváltozásaival nemcsak fölserkenti a hajnal színvarázsát, de az elmúlás pompáját is méltóképp megadja.

A kötetnek számos és sokirányú aktualitása van: mindenekelőtt párhuzamot vonhatunk a könyvből alaposabban megismert puskaporos hordó Balkán világával és a jelenben zajló világháborús színezetű s egyre jobban elhúzódó, elmérgesedő ukrán-orosz háborúval. Bár 2018-ban még elsősorban a személyes vonzódás szervezte össze az utat, a visszavágyódás, kicsit aszerint, ahogy Fenyvesi Ottó írta a *Halott vajdaságiakat olvasva* c. kötetében: „[n]incs keservesebb öröm./ mint viszontlátni a régi templomot./ a kedves, barna, öreg házakat”. / *Ambrus Balázs*/. Ugyanakkor a könyv 24. oldalán megjegyzi: „{n}e legyünk álszentek, nem állíthatjuk, hogy Ny-Európa ősidők óta makulátlan terület, amelyet a gonosz soha nem érintett. A kisebb és nagyobb európai nemzetállamok mindegyike háborúban született. Az elborzasztó népiirtások, véres polgárháborúk, forradalmak, kitelepítések és betelepítések során Európa civilizáltnak nevezett része ugyanolyan barbár időket élt meg, mint a Balkán.” Majd így összegez: „Európa legváltozatosabb tere Délkelet Európa”. A világ másképp néz ki, ha szerbül, ha horvátul, ha szlovénul, ha bosnyákul, ha albánul, ha macedónul, ha bolgárul, ha románul, ha magyarul gondolkodunk róla. „A nyelv mélyén sok-sok világ van.” (25)

A történelmi realitás sokféleképpen magyarázható, főképp sokféleképpen értelmezhető. Saját jelenünk is tele van kétértelműséggel. Ennek jó példája az aradi származású Hudy Árpád : *Hidegebb napok* c. publicisztikai írása (Irodalmi Jelen K., 2014), melyben a délvidéki magyarság 1944-es kálváriáját mindkét oldalról röviden vázolja, s írásában utal önmagára is: „{m}i, fiatalok a belgrádi és noviszádi rádió pergő nyugati zenéjét hallgattuk” {FO jóvoltából!} „táskarádióból még a hátsó iskolapadokban is”. (114) Végül így vélekedik: „{s}zerbia most hangosan kopogtat az EU ajtaján. Harminc éve még irigyelt

Nyugat volt Jugoszlávia”. A darabjaira hullott kisebb birodalom utódállamait, egy kivétellel, megelőzték nemcsak a magyarok, de még a lenézett románok és – a finoman szólva – nem kedvelt bolgárok is. „Belgrád igyekszik bizonyítani Brüsszelnek, s közben laposakat pislog Budapest felé, ahol az egyik kapukulcs található”. (115) Mégsem hajlandók megkövetni a vajdasági magyarságot, teszi még hozzá. Vagy megemlíthetnénk a délszláv háború tárgykörében a zentai születésű Danyi Zoltán: *A dögeltakarító* c. regényét (2015), vagy egy korábbi: Balázs Attila: *Kinek Észak, kinek Dél* c. e tárgykörben forgó könyvét, valamint a zalai származású magyar/zsidó apa és montenegrói anya fiának, Danilo Kisnek: *Fövenyóra* c. (Eu. K., 2007) megrendítő önéletrajzi jellegű regényét, melynek *Útirajz* (I-V) betéteinek sűrített líraisága túlnő az ábrázolt szörnyűségeken.

Fenyvesi Ottó az ÉS 2022. 07. 1-ei EX LIBRIS oldalán az általa elemzett délszláv írók közül a kortárs Zvonko Karanovic: *Mindennapi pusztaság* c. verseskötete kapcsán írja a következőt: „{a} lírai költészet az emberi létezés egyik legnagyobb szeizmográfja, amely érzékeli a legkisebb rezgéseket is” – nos, ez a líraiság járja át és teszi egyedivé az ő útikönyvét is, melynek műfaját – épp ezért – nem is egyszerű meghatározni. A *Reáliák* c. (Kijárat K., 2022) tanulmánykötetben Radics Viktória a *Dokumentumok írókézen* c. írásában sokoldalúan vizsgálja a dokumentarizmus funkcióját, mely egyben a személyes, családi, de akár egy ország műtfeldolgozását is jelenti, „ezek összetartoznak, megidézésük nélkülözhetetlen”. Fenyvesi balkáni útikönyve ennek is igazolása, a szerző sejtjeiben hordozza a kisebbségi magyarság, de az egész Délvidék múltját. „Az utazás végső soron az önmegismerés útja” (10), s „a káosz elől menekülő ember, a modern létállapot kalandja” – írja. (12) Számára kulturális bölcső is az a vidék, utólag megszámlálva legalább negyven író, művészt idéz meg művében, akikről aligha hallott a magyar olvasó. Ebben a vonatkozásban szellemi kincsestár is a *Mély vizek, magas hegyek*. Úticéljuk alapvetően az volt, hogy rákönyökölhessenek Ivo Andric Drinán lévő hídjára, s a közben rájuk zúduló történelmi ismeretek mind csak egy utazás kiegészítői voltak. De micsoda történelemlecke! Kap az olvasó! E könyv műfajának ez is szerves része. Ráadásul az útitársak közül többeknek volt kapcsolódása a Délvidékhez: Kovács Endrének genetikai, hiszen nagyapja, Ervin Jusuf a 19. sz. végén a koszovói Ipegről (Pec) települt át Budapestre. Korbély Barnabás egyetemi tanár barátjával szeretett volna találkozni Szkopjében, illetve az Ohridi-tó környéki polgármesterrel Porga Gyula tartott fenn kapcsolatot. A térképekkel és sok fotóval illusztrált szép kivitelű könyv műfaja tehát (Radics Viktória szóhasználatával élve) „hibrid” műfaj: történelmi lecke, dokumentumtár, gazdag kultúrtörténet, lírába oltott bölcséleti próza. Erre jó példa a következő: Szarajevóban járva írja Fenyvesi: „van zsinagóga, pravoszláv templom és katolikus bazilika./ Egyazon fény ragyog rájuk. / Élet és halál fénye. Hité és hitetlenségé./ Mert az istentelenségbe belefárad az ember”. (47) És a „nyomatott road movie” mindemellett személyes memoár-jellegű írás is, mert egyfajta magánmitológia is jellemzi a kötetet. És akkor nem említettük még e vidékek gasztronómiáját, valamint az elképesztő geoföldrajzát, a ténylegesen magas hegyeket és mély vizeket.

A könyv szerkezetileg kronologikusan követi az utazást, kilenc ismeretterjesztő plusz egy megemlékező fejezetből áll. Fenyvesi végig megmarad a realitás talaján, ahogy azt *Az elátkozott haza* c. írásában is tette, az újvidéki Végel László: *Az Ígéret földjén – élet a limesen* c. esszékötetéről szólva írta: „{m}a már pontosan tudjuk, a volt Jugoszláviában mi lett a populista politikának a vége: gyilkos vérontás, tömegsírok, nyomor. Azért olvasom hideglelősen” (Végelt) , „mert végül is azok a kérdések állnak a középpontjában, amelyek napjainkban az Európai Uniót is szétfeszítik, ami miatt Európa is veszélyben van. Újvidék tragikus történelme vészesen jelzi, amikor felülkerekedik a nacionalizmus, a szuverén nemzetállamok eszméje, akkor szinte mindig előkerülnek a fegyverek, csőre töltik a puskákat”. (ÉS, 2022. dec. 16)

Az I. fejezettel a szerző mintegy „megágyaz” a könyvnek, kiváló intertextuális hálót von köré. Elsőként a Prágában született filozófus, Vilám Flusser: *Nomádok* c. könyvéből

emeli ki azt a gondolatot, hogy az utazás bizony kihívást jelent. Majd Paul Virilió francia esztétától idézi: „az ember elérte azt a sebességet, amelyik jóval meghaladja saját információfelfogó, döntéshozó képességének sebességét”. Mindez a „sebességváltó nélküli Volkswagen” kisbuszuk hegyek közti rohanása kapcsán fut át az agyán. De beugrik neki Henri Michaux dél-amerikai útinaplójának is némely részlete. James Joyce *Ulyssese* már csak hab a tortán azzal, hogy az „út csak metafora, belső monológok sorozata”. (12) Végül Tarkovszkij *Sztalkerén* állapotodik meg képzelete egy pillanatra, akivel a tiltott zónába kalauzolja majd az olvasót.

A II. fejezetben már konkrétan a Balkánt jellemzi, sötét színekkel: „{v}érrel áztatott fekete félsziget, ahol uralkodókat, államférfiakat öltek még a 20. sz.-ban is”. (17) „Évszázadokra visszanyúló sérelmek, vakság. Körkörös gyűlölet. Sovinizmus.” (17) Geopolitikailag is bizonytalan térség. „Hová tűnt Jugoszlávia?” 15-féle államérdék, „miféle istenekhez imádkoznak azok a katolikus, muszlim, ortodox, szefárd, unitárius, protestáns közösségek”? Humorosan jegyzi meg: „{k}orábban mintha mindannyian kommunisták lettek volna”. (19) És persze tanulság ez az illegális menekültekkel töltekező Ny-Európa számára is. Majd történelmi lecke következik az 1918-as Szerb-Horvát-Szlovén Királyságról (ők alapították meg Jugoszláviát), megállapítva, hogy ők lettek aztán főszereplői a délszláv drámának. Itt olvashatunk – közbeiktatva – a Fenyvesi család személyes történelméről is. Majd a 20. sz. legnagyobb balkáni tragédiájáról ír: az oroszbarát szerbek erőszakos etnikai tisztogatásba kezdtek Boszniában és Koszovóban (s persze viszont), ami az 1989-es NATO-bombázásokhoz vezetett. Akkor a szerbek egyelőre meghátráltak, „hadizsákmányuk csupán a Vajdaság maradt, ahonnan a magyarság nagy számban elmenekült”. Fenyvesi itt még megemlíti Bibó István: *A kelet-európai kis államok nyomorúsága* c. (1946) tanulmányát, melynek gondolatai újfent tanulságul szolgálhatnak a Nyugatnak. De nem szándékos didaktikáról van szó, az élet már bizonyított.

A III. rész Bosznia-Hercegovinára irányítja a figyelmet, mely az 1. világháború kirobbantásával vált történelmileg ismertté. A társaság ugyanis megérkezett Sarajevóba, amely ma újra muszlim város, és épp a Ramadán napjai zajlanak. Fenyvesi megemlékezik Sinkó Ervinről, aki egykor feleségével itt élt, illetve találkoznak egy boszniai horvát költővel, Mila Stojiccsal. (35) Valamint kiemeli a magyar Kállay Benjámint (1839-1903) érdemeit, aki 20 évig volt a tartomány kormányzója, és a népek kölcsönös tiszteletét szorgalmazta. Szerzőnk különösnek találja, hogy egykor a Monarchia felfejlesztette ezt a várost, amely pedig még csak egy utcanévvel sem emlékezik meg róla. Ezután Fenyvesi számos kortárs sarajevói szépíróat sorol fel, az olvasó pedig csak pirulhat, hogy szinte senkit sem ismer közülük. Külön javasolja elolvasásra Ivo Andrić: *Kisasszony* c. regényét, mely Sarajevóról szól. A város történelmében a legnagyobb traumát az 1994-es markalei mészárlás okozta. amikor is a vásárcsarnokban lévő civileket sorra leöldösték, válaszként a NATO-bombázásokra. A világ pedig tehetetlen, gyáva és közömbös volt. Automatikusan idéződik meg bennünk a mi '56-unk, valamint fölmerül a gondolat, hogy a „civilizált” Nyugaton ugyanúgy mesésnek efféle szörnyűségek. Sarajevóban példamutató a hagyományőrzés, a Mesterek utcáján kis céhek működnek, a szolgáltató ipart még a törökök alapozták meg. Fenyvesi élvezettel mesél anekdotákat is, például azt a történetet, miként épülhetett fel egy pravoszláv templom egy tehénbőr nagyságú területen. És felidézi az amerikai Susan Sontag Godot-rendezését Sarajevó ostroma alatt, a népszínház pincéjében. Az 1991-1995 között zajló délszláv háborúnak a daytoni egyezmény vetett véget, miután előzetesen 8000 bosnyák férfit gyilkoltak le a szerbek. A szerb háborús bűnös Milosevic 2006-ban halt meg egy holland börtönben, családjuk kertjében temették el. Az anekdota szerint valaki megjegyezte, hogy „[e]lásták a kert végében, mint egy kanárit”. (54) Fenyvesi kifogyhatatlan a történetmesélésből, illetve újabb lényeges dologra mutat rá: a daytoni egyezmény után Bosznia-Hercegovinának (hogy egyben maradjon a két állam) 14 milliárdnyi segílyt küldtek Nyugatról, „ez több, mint amennyit a romokban heverő

Németországra áldoztak a 2. világháború után”. Ez figyelmeztetés a napjainkban zajló USA és a nyugati államok számára, akik szinte mérték nélkül ömlesztik a fegyvereket és harci eszközöket Ukrajnának, amellyel tovább eszkalálják a háborút, ami, ki tudja, mivé fajulhat a jövőben. Közös narratívára, párbeszédre és a béke érdekében együttműködésre lenne szükség, mielőbb. Persze, ha lesz is megegyezés, vajon mennyit fog érni? Fenyvesi fanyar humorral jegyzi meg: „Dayton nem örökéletű, nem is annak szánták”. (57) A fejezet zárásául álljon itt még egy idézet: „[a]nnak, aki az összetettebb felépítésű államszövetségeket szeretné tanulmányozni, mondjuk az Európai Uniót, érdemes előzetesen átrágnia magát Bosznia-Hercegovinán”. (55)

A IV. részben érkezünk el az elsődleges úticélhoz, a Boszniai Szerb Köztársaságban lévő visegrádi Drina-hídhoz. „A Drina volt az Osztrák-Magyar Monarchia és Szerbia közti határfolyó.” A hidat Mehmed Pasa Sokolovic építtette, hálából, izgalmas legendát olvashatunk róla. (68) Vérlázító Ed Vulliamy angol újságíró: *A háború halott, éljen a háború!* c. 1992-es könyvében annak leírása, hogy „a visegrádi rendőrfelügyelő levelet kapott a szerbiai Basta vízierőmű vezetésétől, hogy lassítsa le a hullák áramlását a folyón, mert zavarják az erőmű működését”. Milan Lukic (aki parancsot adott a bosnyák civilek lemészárlására) jelenleg is egy észtországi fegyházban tölti életfogytiglani büntetését. (71) Az útikönyv műfaja kezd kitágulni a traumafeldolgozás felé, mintha a szerzőnek szüksége lett volna kibeszélni mindezt, hogy erőt gyűjtsön a jelenhez és a még bizonytalanabb jövőhöz. Az olvasó pedig egy oldal idejéig sem pihenhet meg, mert máris Európa legnagyobb aknamezője mellett robog el a kisbusz. És ismét szégyenkezhetünk, mert felsorolás következik bosnyák művészekről, akik közül legfeljebb Emir Kusturica nevét ismerjük. Bár ő inkább szerb.

Az V. fejezetben Albániában járunk, a kis csoport próbálja elcsípni az említett természeti csodát, a dammerungot (92), mint ahogy egykor Ingmar Bergman is tizenhétszer vetette fel az operatőrökkel a színváltozásokat, hogy a legsikeresebbet építse be filmjébe. A hatalmas sziklás hegyormokon fellegrákok állnak, s tanulni lehet az albán „műemlékvédelemtől”, ugyanis a középkori várakat kiadják vendéglátósoknak állapotmegőrzés végett is. Híres az albán Burektorium, a pékségük messze földön ismert, mivel az albán férfiak Nyugaton keresik meggazdagodásukat, így eshetett meg velem is, hogy szülőföldemen (a Kisalföldön) néhányszor albán pékboltban vásároltam, de bevallom, a tisztaság nem az erősségük! Az ország egyébként tele van beton bunkerekkel, mert Enver Hodza, a 40 évig uralkodó kommunista pártvezér biztonsági okokból 700 000 bunkert építtetett, mindamellet üldözte a mohamedán vallásúakat, több százezer embert végeztetett ki, vagy vitetett el munkatáborokba. Ismael Kadare, a Franciaországba emigrált világhírű albán író *Az álmok palotája* c. regényében örökítette meg a diktatúra jellegét, albán mítoszokba, regékbe csomagolva. Kiadását országában megtiltották, nálunk az Ulpius Klasszikusok 2003-ban jelentette meg magyarul.

A VI. rész több szempontból is különösképpen fontos: Észak-Macedóniában járunk, a 2764 m magas hegységben, ahol található az Ohridi-tó, melynek legmélyebb pontja 288 m. Itt találkozott a helyi polgármester (Jovan Sztojanovszki) Porga Gyulával, hogy testvérvárosi terveket szőjenek, de sajnos később az ohridi kolléga váratlan halála miatt abból semmi nem valósult meg. Most még azonban élvezhették vendéglátását a vízen lebegő étterem helyszínén. A környék geológiai érdekességeiről Korbély Barnabás mesélt, kulturtörténeti csemegével pedig Fenyvesi látta el társait. Az a vidék több kolostort rejt, ugyanis a szláv írás megteremtői: Cirill és Metód bizánci szerzetesek ott végezték hittérítő munkájukat, s nevelték ki az utánpótlást. Ohridban leghíresebb a Szent Szófia templom, amely egyben a költészet szentélye is, ugyanis ott adják át 1966 óta a híres sztrugai Nemzetközi Költészeti Fesztivál nagydíját. Erről Fenyvesi Ottó – Gion Nándor jóvoltából – többször tudósított az Újvidéki Rádióban. Az arany babérkoszorúsok felsorolása között végre ismert nevekre is bukkanunk, így: Rozsnyesztvenszkijre (1966), a magyarok közül Nagy Lászlóra (1968) és Juhász Ferencre (1992), de Pablo Nerudára (1972), Allen Ginsbergre (1986), Joszif Brodskijra (1991) és T.

Salamunra (2009) is. Sztrugának más magyar vonatkozása is van: 2013-ban ott leplezte le L. Simon László hazánk ajándékát: Pető Hunor alkotását, Petőfi Sándor bronzszobrát, és a róla elnevezett utca egyik házán emléktábla is őrzi költőnk emlékét. A nevezetes Költői Fesztiválon (ők Estének hívják) legutóbb Turczy István költő, műfordító is részt vett, és azóta még mások is vendégeskedtek ott.

És a Fenyvesi magánmitológia egyik fontos eseménye is e vidékhez kötődik: 1978/79-ben itt, Debárban töltötte kötelező katonai szolgálatát a soknemzetiségű csapatársaival. Ő volt az egyetlen magyar.

A VII. fejezetben Debárról megtudjuk még, hogy 1967-ben egy iszonyatos földrengés porig rombolta. Errefelé gyakoriak a földrengések. A területet főképp albánok lakják, de élnek még ott macedónok, törökök és cigányok is. Érdekesség, hogy Tito idejében tabu volt a nacionalizmus, ami akkor békességre adott lehetőséget, de Fenyvesi szerint a mélyben fortyogtak az ellentétek, és épp ez az elfojtottság robbantotta ki 1991-ben az öldöklést elsősorban a szerbek és a horvátok meg a bosnyákok között. Mai napig nagy „az identitásért, a nyelvért – a pravoszláv macedónok cirill betűkkel, a muszlim albánok latin betűkkel ínak – s a dominanciáért” a belső villongás.

A Radika folyó mentén haladnak tovább Rostusa felé a hegyóriások között, és Fenyvesi nem tud szabadulni a címadó daltól, dúdolja magában a *River Deep, Mountain High* dallamát. A zenét és a szöveget Phil Spector, Jeff Barry és Ellie Greenwich szerezte. Lényeges, hogy mai napig pontosan emlékszik a szerzőkre, rögvést kritikusan meg is fogalmazza, hogy fontos az igényes, mellébeszélés nélküli mondanivaló. És tulajdonképpen ugyanazt fogalmazza meg, mint a 2021-es *Paloznak overdrive* c. kötetében. „Manapság személytelen, üres az éter. Csak háttérzaj és nyálás hablatyolás, jópofizás van. Konzumidiotizmus?” (127) Egyedül a Bartók Rádió kivétel a kultúra védelmében. A rostusai kereszteződésnél a szerzőt egy látomás keríti hatalmába, mintha állna ott valaki és várakozna. Asszociációs pillanat! Újra megidéződik a Godot-ra várva (mint a Balkán metaforája) és Susan Sontag rendezése. Fenyvesi itt hosszasan elidőz a témánál, szerinte ez a darab „anatómiai lecke az emberi létezésről”. (135-137) Mindezek kapcsán eszébe jut Bodor Ádám létábrázolása, világvégi tájai, outsider alakjai és az, hogy „rettenetes a puszta létezésre lecsupaszított ember látványa”. (139) Napjaink egyik legsúlyosabb problémája kerül itt megfogalmazásra. Szerencsére egy újabb látványosság eltereli a rossz gondolatokat. Beértek a városba, ahol a Szveti Jovan Bigorszki kolostor páratlan szépségű, 1512-ből való ikonját nézhették meg. A kolostor udvarán összefutottak a főapáttal, akitől megtudhatjuk, hogy Cirill halála után Metódot a bizánci császár kinevezte Pannónia és Morvaország érsekévé. Egyre gyarapszunk magyar vonatkozású tényekkel.

Az egész VIII. rész töményen a gasztronómiáról szól. Már az előző fejezet végén is szó esett a rostonsültekről (=szkláva) és a macedón sóletről (=tavcse gavgcse), fotók illusztrálják a kívánatos ételeket. Olvashatunk itt a sült bárányfejtől a részeges albán számarig sok mindentről, Fenyvesinek visszatér a humora és anekdotázó kedve. „A nőt és a húst késsel fogjuk, a szénát pedig vasvillával” (151), utal egy itteni mondásra. Megkapjuk a csevap vagy kebab receptjét is (159), illetve a burekről, ami valójában török eredetű, felidéződik a rigómezei szerb vereség, melyet 500 évnyi török uralom követett a Balkánon.

A záró, IX. fejezet tömény drámát fest a macedón Szkopjéről. 1912-ig török kézen volt, Üszküb néven, a felszabadító háború után jött a 2. világháború, „majd 1963. 07. 23-án egy 6,1-es földrengés több tízezer épületet döntött romba, áldozatok ezreit okozva”. (173) A város azóta világvárossá fejlődött, tele gigantikus épületekkel és szobrokkal: „hivalkodó ízléstelenségként” aposztrofálta a kis csoport. Itt Korbély B. barátja, Zoran Ivanovszkij egyetemi tanár, villamosmérnök lesz az idegenvezetőjük. Elmaradhatatlan a séta a török bazársoron, a fürdők mentén, majd az Isztambul cukrászdában (melyen török zászló leng és Erdogán fotója mosolyog a kirakatban) megízlelik a bozát (=sört). Majd megnézik II. Murád szultán dzsámiját, előtte az óratornyot, melynek ismét magyar vonatkozása van: órája

hadizsákmányként került ide Szigetvárról. És még tudni illik, hogy Szkopje Teréz anya szülővárosa is.

Másnap reggeli nélkül indulnak hazafelé, maguk mögött hagyva Koszovót (oda nem mennek, arrafelé túl sok a békétlenség) Egyébként Koszovóból és egyáltalán a Nyugat-Balkánról évszázadok óta nagy az elvándorlás Nyugat-Európa felé. Most értettem meg, hogy miért találkozhattam az elmúlt évtizedekben olyan sok szerb leszármazottal Budakalászon, Pomázon, Csobánkán, Szentendrén. Az esti gimnáziumban több ilyen tanítványom is volt, pravoszláv templomaik pedig ott díszítik a települések főtereit. Fenyvesi a továbbiakban a szerb-albán konfliktust taglalja, pár ezer szerb ellenében kb. két millió albán lakja azt a vidéket. A lakosság vágyik Ny-Európába, de az Unió ellenáll. A könyvből választ kapunk arra is, hogy miért.

Lassan véget ér a kis társaság mérhetetlenül sok drámába betekintő, de természeti szépségekben és kulturális emlékekben legalább olyan gazdag útja: Belgrád > Novi Sad > Topolya > majd a magyar határ következik. „Sebességváltó nélkül rohan velünk a Volkswagen”, olvassuk immár sokadszor, mint egy antik görög drámában a szöveget tagoló ismétlődő kardalokat. Fenyvesinek jó érzéke van a prózai szöveg lüktetésének megteremtéséhez. „Az élet egy csoda”, de egyszer csak véget ér, akár a „road-movie” (Endrének és Sándornak nemsokára sajnos örökre, a könyv tényleges záró része a szerző Kovács Endre barátjától való búcsúbeszéde az alsóörsi temetőben); épp ezért végső gondolatként idézzük fel Fenyvesi Ottó Sáfrány Imrére emlékező sorait a *Halott vajdaságiakat olvasva* c. kötetéből: „[é}s mégis kell lenni valahol egy tájnak, / ahová egyetlen út se vezet, / ahová csak lélekben lehet megérkezni”.

/ Fenyvesi Ottó: Mély vizek, magas hegyek, Művészetek Háza, Veszprém, 2022/

Mosonyi Kata